

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 351.82:330.101

Л.Д. Оліфіренко, канд. техн. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ КОРПОРАЦІЙ****Л. Д. Олифиренко**, канд. техн. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ
КОРПОРАЦИЙ****Lilija Olifirenko**, PhD in Economics

Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

**METHODIC APPROACHES TO THE EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS
OF INSTITUTIONAL CHANGES OF DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL
CORPORATIONS**

Обґрунтовано рекомендації щодо удосконалення методичних підходів оцінювання ефективності інституціональних змін з метою формування державних програм розвитку промислових корпорацій.

Ключові слова: державне регулювання, інституціональний простір, інституціональне середовище, розвиток корпорацій.

Обоснованы рекомендации по совершенствованию методических подходов оценки эффективности институциональных изменений с целью формирования государственных программ развития промышленных корпораций.

Ключевые слова: государственное регулирование, институциональное пространство, институциональная среда, развитие корпораций.

This writing justifies recommendations for improvement the methodological approaches to the evaluation of the effectiveness of institutional changes with aim for formation of government program of development of industrial corporations.

Key words: state regulation, institutional space, institutional environment, development corporations.

Постановка проблеми. Формування державної політики розвитку корпорацій пов'язано з факторами удосконалення інституційного простору їх функціонування і розвитку, а також роллю держави у створенні якісно нового інституційного порядку. Особливість інституційного впливу держави на рівень розвитку корпорації, як однієї з найбільш поширеної й ефективної форми організації бізнесу, полягає в тому, що відповідне функціонування ринку неможливе без виконання державою своїх функцій. При цьому під відповідністю розуміється наявність і дотримання визнаних правових та етичних норм, форм і методів взаємодії суб'єктів, що відбиваються в: інституціях – функціональній та інститутах – структуроутворюючій складових економічних відносин, рекурсивно обмежуючи їх діяльність. Держава створює частину таких правил, закладених у законах, кодексах, стандартах, постановах, наказах, інструкціях тощо. Саме формальні правила – формальні інститути – надалі закріплюються у законодавчій та інструктивній формах, регламентуючи діяльність економічних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незавершеність реформ та викривлення інституціонального середовища, відсутність однозначного розуміння дій уряду може призвести до негативного ефекту очікування, втрати стратегії та потенціалу розвитку промислових корпорацій. Тому під час формування інституціональної політики держави необхідно узгоджувати спільні інтереси держави, бізнесу і суспільства, що досягається завдяки відповідному інституціональному порядку, спроможного урегулювати та координувати інституціональні зміни у контексті реалізації програмних заходів економічної та промислової політики держави. Глобалізаційні виклики вимагають від влади, особливо виконавчої, прогнозованих рішень, ефективність яких спроможна подолати інституціональні “розриви” і “пастки” [1–4].

Методологічні та прикладні аспекти оцінювання ефективності державного регулювання розвитку корпоративного сектору економіки України висвітлювались у наукових

працях провідних вітчизняних учених В. Бакуменка, М. Бутка, В. Гейця, О. Дація, В. Дементьєва, Я. Жаліла, О. Кондрашова, В. Малиновського, І. Михасюка, А. Мельника та інших науковців. Проте питання щодо оцінювання ефективності цільового інституціонального проектування з погляду державного регулювання та прогнозованості розвитку промислових корпорацій залишається малодослідженим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Посилення впливу невирішених проблем щодо подолання економічного спаду та негативних явищ у соціально-економічному житті вимагає від органів державної влади дієвих заходів щодо цільового реформування інституціонального середовища розвитку економічних суб'єктів. Це особливо актуально через те, що інституціональні перетворення, переважно, мають незворотні наслідки. Задля досягнення вказаної мети необхідно володіти відповідними методами кількісного оцінювання інституціональних змін норм (що в інституціональному аналізі називають інтеріоризацією [5]), їх ефективності та доцільності запровадження, які в науковій літературі малочисельні.

Мета статті – вироблення методичних підходів кількісного оцінювання ефективності інституціональних змін, пов'язаних з удосконаленням державного регулювання інституціонального середовища функціонування та розвитку промислових корпорацій.

Виклад основного матеріалу. У контексті цього дослідження інституціональні зміни розуміються як кількісно-якісні зміни будь-якої норми, правила, процедури щодо сутнісного перетворення наявних суспільних інститутів, які формалізуються легітимним механізмом їх дотримання. Інституційні зміни передбачають появу нових норм та виключення застарілих разом з відповідними механізмами їх реалізації, впровадження яких дозволить знизити рівень трансакційних втрат управлінського процесу. При цьому розглядають декілька джерел появи нових інститутів: культивування (вирощування) нових інститутів, запозичення (імпорт, трансплантація) інститутів, інституціональні винаходи [6, с. 259–261, 265; 7]. Інституціональні програмні заходи – цілеспрямований вплив на процеси нової інституалізації, управління якими здійснюється за допомогою прийняття програм розвитку в певній сфері державного управління, наприклад [8; 9].

Інституціональний простір у контексті цього дослідження розуміється як певна система відносин економічних суб'єктів щодо ринкових трансакцій, які реалізуються через нормативно-правові, культурно-історичні, інформаційно-освітні форми і функції, ціннісний зміст яких визнаний суспільством.

Аналіз практики інституціональних змін дозволив виокремити декілька механізмів їх реалізації, а саме: ринок ресурсів (благ); ринок інститутів (різноманіття норм); політ-ринок (владно-правові норми); ринок інституціональних реформ [7; 8]. Будь-які зміни фінансової, кредитної, фіскальної чи іншої політики будуть ефективними за умови забезпечення ретельного підґрунтя інституціональних перетворень, орієнтованих на створення реально вигідних умов для приватної економіки. Саме приватна власність створює мотиваційну систему гнучкого та адаптивного сприйняття інституційних змін за ступенем надбання власних свобод. Ось чому інституціональна політика держави має буди націлена на забезпечення прогресивних інституційних змін щодо вирощування ефективного національного власника, розвитку підприємництва, конкурентного середовища, здатного створювати та поширювати інновації.

За Д. Норттом формування інституціональної системи та її удосконалення відбувається за критерієм суспільної корисності тих чи інших інститутів, які дозволяють знизити або перерозподілити трансакційні витрати. Останні є результатом недосконалості різних типів ринку, пов'язаних з контрактацією, маркетингом, специфікацією власності, промоушингом, захистом власності від опортунізму. Дослідник вважає, що інституціональні зміни відбуваються, якщо інституціональна система не забезпечує максимальну прибут-

ковість учасників ринку. Найбільш ефективні норми втілюються в нові інститути, які закріплюються у нових механізмах і моделях поведінки економічних агентів, мета яких – зниження трансакційних витрат [10].

Проблематика оцінювання інституціональних змін пов'язана з такими причинами:

– невідповідністю методологічним основам. Методологія державного регулювання в умовах трансформації передбачає зміну методологічних підходів у визначенні економічної політики, джерелом якої є практика державних органів влади та суб'єктів господарювання щодо вироблення способів і механізмів її реалізації. Інакше може відбуватися підміна цілей та засобів, змішування понять тощо. Оцінювання ефективності програмних заходів стикається з проблемою обґрунтування критерію ефективності, його кількісного значення, а також визначення факторів, які мають скласти основу кількісного вимірювання та прийняття рішення щодо їх доцільності та складності прогнозування ринкових (та випадкових) факторів трансформацій середовища на витрати та результати;

– дисбалансом інтересів економічних суб'єктів і держави, знехтування якого може привести тільки до тимчасового успіху (наприклад, утримання зростання інфляції, валютного курсу тощо), проте, забезпечення розвитку самих суб'єктів, тим більше їх саморозвитку, утруднюється, з'являються відомі інституціональні “розриви” та “пастки”, які дуже повільно виправляються;

– довгостроковий горизонт очікування результату. Оскільки інституціональні зміни можуть виходити далеко за межі програмних заходів, а також відсутність спадковості прийнятих державних програм і рішень, вимагає наявності чіткого механізму ціледосягнення інституційних перетворень і стратегічного бачення розвитку;

– межі ефективності. Динамічність розвитку та складність моделювання щодо виявлення впливу інституційних змін на траєкторію розвитку економічних суб'єктів ускладнюють вимірювання ефективності впливу та оцінювання наслідків. До того ж зв'язність та компліментарність інститутів характеризується високою неоднорідністю [6, с. 260]. Виникає питання про межу регулюючого впливу, за якою держава втрачає свою ефективність. Справа у тому, що у нестабільних умовах функціонування межі саморегулювання економічних структур значно зміщуються, особливо, якщо держава не пропонує способу чи механізму вирішення проблем. Економічні суб'єкти змушені самостійно знаходити нелегітимні способи вирішення проблем, незважаючи на їх законність чи кримінальність. На нашу думку, межа ефективності регулюючого впливу держави визначається пріоритетами щодо ступеня забезпечення свобод, конкуренції та її підтримки, транспарентності, якості середовища функціонування економічних агентів, дотримання господарської, кримінальної, цивільної відповідальності, а також виконання комплексу внутрішніх і зовнішніх функцій держави. Чим менша потреба приватної економіки у забезпеченні умов відтворення, тим нижчою є межа державного регулюючого впливу.

Особливість оцінювання ефективності державних програмних заходів, направлених на зміну конкретних інституціональних норм, наприклад, податкових, полягає у тому, що ефект від впровадження як специфічного товару не є результатом виробничого процесу. А є результатом взаємодії державного менеджменту, бізнес-структур, рівня знань та розвитку громадянського суспільства, його обізнаності в певному інституціональному середовищі та багато інших факторів, споживча цінність якого – створення доданої вартості, здатність її відтворення чи іншого позитивного ефекту. Отже, інституціональні зміни визначаються властивістю влади забезпечувати створення інституціонального середовища як у поточній ситуації, так і у майбутньому. Тому, якщо приймається рішення про внесення змін (норм), то принаймні порядок величин вартості цих змін для

цілей оцінювання витрат і ефекту багато у чому залежить від результату розрахунку. Найбільш актуально для сучасного етапу економічного розвитку це завдання стоїть перед органами виконавчої влади, які мають повноваження та відповідальність щодо витрачання бюджетних коштів на здійснення програмних заходів [3].

Якщо інституціональні заходи плануються здійснювати у різні періоди, то порівняння ефективності за варіантами заходів більшість дослідників пропонують визначати методом дисконтування грошових потоків [11-13]. Такий підхід ґрунтується на аксіомі про відносну вартість грошових коштів у часі та дотриманні принципу збереження вартості грошових коштів на час їх повернення. Метод дисконтування дозволяє зіставляти витрати і надходження у різні проміжки часу, приведені до тотожної їх вартості, за формулою:

$$\sum_{i=1}^T (K_n + K_{gr} + B_i) / (1 + d)^i \rightarrow \min, \quad (1)$$

де K_n, K_{gr} – первинні та додаткові витрати на здійснення інституціонального заходу у t -му році реалізації;

B_i – поточні витрати у t -му році на реалізацію інституціонального заходу;

d – норма дисконтування.

Річний економічний ефект можна визначити, порівнюючи річні приведені витрати на здійснення інституціональних змін (B) з сукупним ефектом (E), визначаючи сукупний річний ефект від впровадження: $(E - B) \rightarrow \max$ [14].

Такий спосіб розрахунку дозволяє знайти ефект від запропонованих заходів, проте не відповідає іншим вимогам: врахування попередніх витрат у підготовчому періоді всіх суб'єктів, що брали участь, та дію фактора часу; обґрунтування порівняльної бази (критерію); визначення тих факторів, що можуть бути покладені у розрахунок рівня витрат та кількісного значення нормативного критерію порівняння; складність приведення альтернативних варіантів до порівняльного виду; відсутність спадковості (безперервного) щодо моделювання соціальних і економічних процесів [15].

Критерій, що визначається як чистий дисконтований дохід (ЧДД), чиста дисконтована вартість (ЧДВ) або чистий поточний дохід (ЧПД) [14; 16] і дозволяє оцінювати рівень ефекту в часі та його динаміку, визначається як:

$$\text{ЧДД} = \sum_{t=t_0}^T (E_t - K_t - B_t) \cdot (1 + d)^{t-t_0} \rightarrow \max, \quad (2)$$

де E_t – економічний ефект, який очікується у t -му році;

K_t – грошові кошти на впровадження інституціонального заходу у t -му році;

B_t – додаткові витрати на виконання інституціонального заходу у t -му році;

T – прогностичний період часу;

t_0 – рік початку реалізації заходу;

d – коефіцієнт дисконтування.

Залежно від схеми нарахування відсотка розрахунок ефективності може мати декілька підходів, в основі яких лежать принципи нарощування ефекту. По-перше, коефіцієнт дисконтування може дорівнювати нормативному коефіцієнту приведення (E_n), який визначиться згідно з особливостями сфери чи галузі застосування, і визначається за методиками розрахунку економічної ефективності витрат (приймається в межах $0,12 \div 0,25$) [14; 16].

По-друге, коефіцієнт дисконтування може дорівнювати ставці розміщення коштів – r (відсоток банківської ставки). За умови розрахунку складного відсотка, вартість засо-

бів, що вкладаються у здійснення інституціонального заходу за період T , зберігають свою первинну вартість [11; 13]. Для розрахунку простої процентної ставки коефіцієнт дисконтування дорівнює:

$$d = (\sqrt[m]{rm+1}) - 1. \quad (3)$$

Визначення коефіцієнта дисконтування є дуже важливим моментом, особливо якщо впровадження заходів повністю чи частково фінансується за рахунок державного чи місцевого бюджетів. Якщо реалізація заходів здійснюється за рахунок запозичених грошових коштів, то коефіцієнт дисконтування буде дорівнювати поточному значенню банківського процента.

Якщо фінансування інституціонального заходу здійснюється за рахунок декількох джерел фінансування, то коефіцієнт дисконтування можна визначити через середньозважену вартість грошових засобів (WACC) відповідно до їх структури вкладання. Для j кількості джерел фінансування з вартістю кожної частки капіталу – d_j у загальному його обсязі K_j ($j = 1, 2, \dots, m$) коефіцієнт дисконтування дорівнює:

$$d = \sum_{j=1}^m d_j \cdot Q_j. \quad (4)$$

Для оцінювання змін інституціонального середовища функціонування національних корпорацій моделі грошових потоків (WACE – без борговий потік; CAMP – повний грошовий потік), що використовується західними економістами, неприйнятний через нерозвиненість фондового ринку та інфраструктури корпоративного сектору, фінансові послуги яких не враховуються в операційній діяльності корпорацій, необґрунтованості ставки дисконту та безперервності грошових потоків [17; 18]. Все це ускладнює розрахунок ефективності, що вимагає або уточнення визначення дисконту, або застосування безперервного моделювання ефективності інституціональних заходів, які впливають на економічну результативність діяльності корпорацій.

У ситуаціях фінансових криз, нестабільності грошового ринку, реформування фінансової системи, коли ставки депозиту не відповідають реальній їх вартості, рекомендується коефіцієнт дисконтування визначати як ставку рефінансування з врахуванням рівня інфляції, що визначається:

$$d_p = \frac{1 + R/100}{1 + I/100} - 1, \quad (5)$$

де d_p – коефіцієнт дисконтування без врахування ризиків;

R – ставка рефінансування, %;

I – визнаний готовий рівень інфляції, %.

За умови врахування ризиків втрати ефективності залежно від ступеня досягнення цілей рекомендується норму дисконтування (d) визначати як [19]:

$$d = d_p + P/100, \quad (6)$$

де P – визнаний рівень ризику (втрат), %.

За визнаним положенням пропонується приймати рівень ризику 3–5 % – для низькоризикованих проектів; 8–10 % – середньоризикованих; 13–15 % – високоризикованих; 18–20 % – для проектів з дуже високим рівнем ризику.

Запропоновані підходи можуть бути корисними як для державних органів влади, так і для корпоративних структур щодо визначення більш ефективного варіанта реалізації інституціональних змін, які потребують певних інвестицій. Слід визнати, що ці підходи не можуть розглядатися окремо від інших, обмежуючись тільки економічною складо-

вою. Не можна відкидати лобістські наміри щодо рішень (законопроектів), що приймаються в інтересах зацікавлених груп економічних агентів, які мають наміри отримати певні статусні преференції чи додаткову ренту. Не завжди і не всі зміни національного інституціонального середовища виявляються прогресивними і такими, що направлені на підвищення конкурентоспроможності економічних суб'єктів [20]. Таким чином, значне зростання трансакційних витрат буде спостерігатися не тільки у періоди запровадження певних змін, а й у повсякденній практиці господарювання, оскільки для вітчизняних умов характерне зростання регуляторних бар'єрів, зацікавленість державної бюрократії у яких направлена на примноження власної ренти. Тому, на наш погляд, для оцінювання ефективності інституціональних заходів через їх тісний взаємозв'язок і взаємовплив має зважуватися не тільки витратами, а й критерієм ефективності впливу влади на розвиток економічних суб'єктів. Зміни інститутів та їх механізмів мають широко обговорюватись у ЗМІ, експертних і громадських слуханнях, визначатись засобами економічного аналізу.

Якщо держава виступає як ініціатор інституціональних змін і забезпечує фінансування заходів, то в цьому випадку встановлюється єдина норма дисконту. Значення останнього визначається, виходячи з мінімального рівня норми прибутковості, розрахованого для капіталовкладень приватного сектору з мінімальним рівнем ризику. Економічно розвиненими країнами світу норма дисконту визначається в межах 4–12 % з урахуванням доходності державних облігацій.

Державні програмні заходи також мають враховувати соціально-економічні наслідки запровадження. Тоді розрахунок за формулою (2) корегується з урахуванням множинності наслідків зміни інституціональної норми (обмеження). Якщо програмні заходи мають встановлений термін виконання $(T_i^n \div T_i^3)$, то ЧДД розраховується:

$$ЧДД = \sum_{t=t_0}^T \left[\sum_{i \in I_t} \left(\sum_{j=1}^t E_{ijt} - B_{it} \right) - \sum_{i \in J_t} \Phi_{it} \right] \cdot (1+d)^{t_0-t} \rightarrow \max, \quad (7)$$

де E_{ijt} – очікуваний ефект від реалізації j -го інституціонального заходу, визначений як величина відверненої шкоди за всіма видами матеріальних і нематеріальних ресурсів у j -ій сфері у t -му році;

B_{it} – витрати на заходи, які пов'язані з i -м інституціональним заходом у t -му році;

Φ_{it} – фінансування i -го заходу у t -му році;

$I_t = \{i \div T_i^k < t\}$ – варіанти заходів, що реалізовані у t -му році, що знижують трансакційні витрати;

$J_t = \{i \div T_i^k \leq t \leq T_i^k\}$ – варіанти заходів, що реалізовані у t -му році.

Оцінювання окремих інституціональних заходів, таких як, наприклад, ефективність запровадження механізму проведення регіональних інвестиційних торгів, або інвестиційного кредиту, кредитних пільг тощо, крім ЧДД, можна оцінювати за допомогою індексу доходності ($ИД$):

$$ИД = \sum_{t=t_0}^T \left(\sum_{i \in I_t} (E_{it} - B_{it}) \cdot (1+d)^{t_0-t} \right) / \left(\sum_{i \in J_t} \Phi_{it} \cdot (1+d)^{t_0-t} \right) \rightarrow \max. \quad (8)$$

Показник $ИД$, розрахований як відношення дисконтного ефекту до дисконтних витрат, за економічною сутністю відображає рентабельність (прибутковість) інституціональних змін з урахуванням часового фактора. За умови: $ИД > 1$ ($ЧДД > 0$) – заходи що-

до інституціональних змін – окупаються за період реалізації T , якщо $ID < 1$ ($ЧДД < 0$) – заходи не окупаються.

У ситуаціях, коли програмні заходи не можуть показати економічний або інший ефект у межах періоду T , мають віддалену перспективу окупності фінансових витрат і не впливають на вартісне оцінювання рівня витрат, за критерій доцільності впровадження можна приймати індекс результативності:

$$IP = \sum_{t_0-t}^T \left(\sum_{i \in I_t} P_i (1+d)^{t_0-t} \right) / \left(\sum_{i \in I_t} \Phi_{it} \right) (1+d)^{t_0-t}. \quad (9)$$

Індекс результативності показує питомий сумарний ефект від запропонованих заходів. Зрозуміло, що зростання IP демонструє підвищення ефективності запропонованого інституціонального заходу. Актуальність індексу результативності полягає у передбаченні ризиків і втрати доцільності запровадження інституціональних змін у вартісному вимірі. Отже, індекс IP дозволяє визначити ефективність програмних заходів через зіставлення їх варіантів, для яких IP – найвищий. Якщо значення IP і ID збігаються, то ці варіанти програмних заходів будуть мати однакову ефективність. Далі у таких випадках рекомендується застосовувати експертні методи оцінювання ефективності [10; 11].

Слід зауважити, що інституціональні зміни, які пов'язані зі зміною норм у законодавчій сфері, не можуть розглядатися окремо від інших (економічних, соціальних, політичних, екологічних), тому кожен захід або програма інституціональних заходів має бути забезпечена положеннями та інструкціями, які містили б алгоритми визначення пріоритетності, параметрів дохідності, критерії оцінювання діяльності органів державної влади (наприклад, муніципальних, виконавчих, законодавчих тощо).

Отже, потенціал ефективності, який закладається ще на підготовчому етапі впровадження тих чи інших інституціональних змін (норм, правил, процедур, механізмів), може оцінюватись за критеріями абсолютної та порівняльної ефективності. Запропоновані підходи до оцінювання ефективності державних програмних заходів дозволяють порівнювати очікувану ефективність сьогодні та у майбутньому з урахуванням соціальних, економічних, екологічних і політичних наслідків.

Висновки і пропозиції. Через значну специфічність інституціональних змін (високу невизначеність, ризик недосконалості, незавершеності, непрогнозованості та ін., що пов'язано з неповнотою та різним ступенем понятійності інформації) на сучасному етапі розвитку економічної системи та держави можна обговорювати тільки порівняльну ефективність інституціональних заходів чи інституціональної політики держави. Доцільність оцінювання ефективності впровадження інституційних змін методом дисконтування має визначатися не тільки економічною ефективністю, а й додатковими критеріями ефективності діяльності органів державної влади, які потребують подальшого дослідження. Загальним критерієм ефективності інституціональних змін виступає зміна поведінки економічних суб'єктів, направленої на створення конкурентних переваг і розвиток потенціалу національної економіки.

Список використаних джерел

1. *Институциональные проблемы эффективного государства* / под ред. В. В. Дементьева, Р. М. Нуреева. – Донецк : ДонНТУ, 2011. – 372 с.
2. *Полтерович В. М. Экономика теории реформ* / В. М. Полтерович. – М. : Экономика, 2007. – 447 с.
3. *Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія* / Я. Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 368 с.
4. *Оліфіренко Л. Д. Державне регулювання розвитку корпоративних структур: інституціональний аспект : монографія* / Л. Д. Оліфіренко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 356 с.

5. *Измалков С.* Теория экономических механизмов [Электронный ресурс] / С. Измалков // Вопросы экономики. – 2008. – № 1. – Режим доступа : <http://www.vopreco.ru/rus/redaction.files/1-08.pdf>.
6. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. – 748 с.
7. *Полтерович В. М.* Экономика теории реформ / В. М. Полтерович. – М. : Экономика, 2007. – 447 с.
8. *Про схвалення Концепції проекту загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 р.* : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.07.2008 р. № 947-р // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 143. – С. 6–8.
9. *Державна програма розвитку внутрішнього виробництва* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.2011 № 1130. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1130-2011-p>.
10. *Норт Д.* Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. Т. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
11. *Лимитовский М. А.* Методы оценки коммерческих идей, предложений, проектов / М. А. Лимитовский. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 127 с.
12. *Четыркин Е. М.* Методы финансовых и коммерческих расчетов / Е. М. Четыркин – М. : Дело, 1992. – 320 с.
13. *Бень Т.* До визначення економічної ефективності інвестицій / Т. Бень // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 12–19.
14. *Методические рекомендации по оценке эффективности инвестиционных проектов и их отбору для финансирования* (Вторая редакция) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rosteplo.ru/Npbfiels/npbshablون.php.?id=329>.
15. *Салига К. С.* Методи визначення абсолютної ефективності інвестицій в інноваційний проект [Електронний ресурс] / К. С. Салига. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2009_2/R3/2.pdf.
16. *Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції”* [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р. № 91. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.
17. *Скворцов І. Б.* Недоліки дискретних методів визначення ефективності інвестиційних проектів [Електронний ресурс] / І. Б. Скворцов, Х. Я. Яремик, Х. В. Горбова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2012_722/75.pdf.
18. *Цыбульская Э. И.* Методологические аспекты оценки стоимости отечественных предприятий / Э. И. Цыбульская // Вчені записки Харківського гуманітарного університету “Народна українська академія” : збірник наукових праць. – Х. : НУА, 2006. – Т. 12. – С. 364–371.
19. *Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення інвестиційного проекту, для реалізації якого може надаватися державна підтримка* [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 13 листопада 2012 року № 1279. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-z-rozroblennja-i-doc123275.html>.
20. *Дементьев В. В.* Почему Украина не инновационная держава: институциональный анализ [Электронный ресурс] / В. В. Дементьев, В. П. Вишнеvский. – Режим доступа : <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/12875/1/Dementiev.pdf>.